

FUND & FORSKNING

Forsøg med ægyptisk fajance

Indtil nu er alle forsøg med at fremstille ægyptisk fajance foregået i laboratorier under kontrollerede forhold. Nu har Mark Eccleston eksperimenteret med at fremstille ægyptisk fajance på feltfod i Amarna; og Delwen Samuels tidligere forsøg fra 1987 med brød har efterladt en kopi af en ovn perfekt til dette eksperiment. Nu har man ikke arkæologisk fundet en egentlig "bageplade" til fajancen, så man må antage, at det var en *ad hoc* konstruktion. Til eksperimentet stillede man to løb muddersten i u-form med åbningen mod fyringshullet og lagde to store kropsskår fra en (moderne) krukke oven på mudderstenene som en næsten lige "bageplade"; oven på dem lagde man et lag kvartsgrus (2-5mm) indsamlet i omegnen. Herpå skulle fajancen ligge, så at den ikke brændte sammen med potteskårene. Bagefter (således var teorien) kunne man bruge kvartsgruset til næste fremstilling af fajance. Derefter lagde man et stort skår over fajancen og tættnede med mindre skår, så at der blev en lille tæt enhed til brændingen af fajancen.

Opskriften lød på 65% pulveriseret kvarts, 10% plastisk ler, 5% gummi arabicum, 13% kalcineret soda, 4% pulveriseret kalksten og 3% kobberoxid. Det er en lettere modificering af tidligere beskrevne forsøg, der lød på 80% kvarts, idet man fandt ud af, at tilsætning af plastisk ler og gummi arabicum gjorde materialet lettere at bearbejde.

To termofølere blev placeret i ovnen: den ene bagerst i fyringsrummet for at måle den aktuelle temperatur i ovnen,

den anden midt blandt fajancerne, som derfor ville angive brændingstemperaturen.

Der blev benyttet tørre palmeblade til optænding, og herefter fyredes med akacie, tamarisk og fyr. Efter 45 min. var temperaturen oppe på ca. 500°C, men herefter var det vanskeligt at fyre via fyringshullet, så man fyrede ovenfra også. Derpå steg temperaturen i de følgende 25 min. til ca. 800°C, hvilket er den laveste temperatur, hvorved ægyptisk fajance kan dannes. Efter at temperaturen havde ligget på godt 800°C i ca. en time, ophørte fyringen, og man lod ovnen køle til 200°C, hvorefter man kunne tjekke fajancen. Ingen aske fra fyringen var trængt ind under det store skår, der dækkede fajancen; genstandene var virkelig sintret, og den blå glaserings var dannet. Kvartsgruset under fajancen kunne uden besvær knuses og kunne således bruges til videre fremstilling af fajance, hvorved man med en sådan ovn både kunne brænde den færdige vare og fremstille råmaterialet til næste produktion.

I andet forsøg fremstillede man små kakler med yderligere glaserings, som man havde fundet tilsvarende i Amarna. Først påførte man en gennemsigtig slip og derefter en kobberbaseret glaserings ovenpå igen. Ved brændingen anvendtes samme fremgangsmåde som i første forsøg. På sit højeste lå temperaturen på mellem 800°C, og 900°C i to timer. Efter nedkøling til 230°C var fire ud af seks kakler med flot blå glasur, mens to kakler, i hvilke man havde brugt lokalt indsamlede råmaterialer

Drueklase af fajance i sin form fra Amarna, nu i Petrie-museet. Foto LM.

(saft fra udgravningshusets tamarisk til fremstilling af gummi arabicum til fajancemassen og bronzefilspåner til glasuren) mislykkedes.

Alt i alt var forsøgene vellykkede og viser, at man i en almindelig bageovn i Amarna har kunnet fremstille fajance i temperaturer op til mellem 800°C og 900°C. Dette er de første forsøg på at fremstille fajance i Ægypten med lokale materialer og teknikker, som de kunne have været tilgængelige i Nye Rige. Mark Eccleston, 'Replicating faience in a bread oven at Amarna', *Egyptian Archaeology* 32, 2008, s.33-35.

Nefertiti – Berlin tur/ ....?

Hvem er den retmæssige ejer af det nok største ægyptiske mesterværk, Nefetiti i Berlin...?

De tyske udgravninger i Amarna foregik 1911-1914 under ledelse af Ludwig Borchardt. Han var specielt interesseret i *Siedlungsgrabung*, og han overtalte det Deutsche Orient-Gesellschaft (DOG) til at sponsorere sine udgravninger i Amarna. Udgravningerne blev dog betalt af DOGs kasserer, James Simons egen lomme for at undgå, at DOG skulle betale gaveafgift til staten. Desuden var Simon også koncessionsejer af udgravningerne, således at han stod som den legale ejer af tyskernes andel af fundene.

Foto LM

Tidligt i december 1912 fandt man Thutmoses værksted. Tilfældigvis var Borchardt til stede på udgravningen mellem d. 6. og 17. december. Ellers overlod han ansvaret til ægyptologen Herman Ranke.

På dette tidspunkt var Gaston Maspero direktør for den ægyptiske antikvitets-tjeneste i Cairo. Forholdet mellem Borchardt og Maspero var høfligt på overfladen, men der var *no love lost* mellem dem. Den ansvarlige for antikvitets-inspektoratet i Mellemægypten var Masperos protegé, den dengang 34-årige klassiske filolog og arkæolog, Gustave Lefèbvre; denne blev imidlertid snart en kapacitet indenfor ægyptisk filologi. Derfor var det Lefèbvre, der skulle forestå delingen af fundene i Amarna. Straks efter delingen d. 28. jan. 1913 forlod Borchardt Amarna. Der er intet i den officielle dagbog, der antyder, at Borchardt har Nefertiti "med i kufferten", men i et brev til Heinrich Schäfer, dateret 5. feb. 1913 læses: "*I dag forlader H.M. [Hendes Majestæt] mit hus ... . Jeg er først*

rolig når jeg modtager telegrammet om hendes ankomst."

I godt et årti holdt Borchardt Nefertitis eksistens hemmelig; men i 1924 blev hun udstillet af Schäfer – mod Borchardts vilje. Pierre Lacau, der nu var direktør for den ægyptiske antikvitets-tjeneste, forlangte busten returneret til Ægypten med argumentet om, at der måtte være sket en fejl i fordelingen, der derfor burde rettes. Han satte Borchardt under pres ved at nægte ham – og siden hans efterfølgere – yderligere koncessioner i Ægypten.

Skakmat; men i oktober tog Lacau til Berlin for at forhandle med Schäfer: Busten skulle tilbage til Cairo, mens Berlin kunne få nogle Gamle og Nye Rige statuer af høj kvalitet samt en Dødebog med førsteklases illustrationer. Det ægyptiske museum (i Berlin) var ejet af delstaten Preussen. Her var man først positiv, men ændrede siden holdning – efter sigende pga. den offentlige mening.

Borchardt rejste til Amarna 16. jan. 1913, ledsaget af sin hustru Emilie for

at møde Bruno Gueterbock og hustru. Gueterbock var sekretær og redaktør for DOG. Heller ikke disse to mænd var de bedste venner. Straks efter ankomsten til Mallawi skrev Borchardt til Lefèbvre, at han ønskede en "*hurtig deling af fundene*," – helst inden d. 18. jan. 1913. Lefèbvre kom først til Amarna d. 20. Borchardt må have besluttet sig for en hurtig fordeling pga. en artikel i det tyske ugemagasin i Cairo *Ägyptische Nachrichten*, der skrev om "mageløse fund" i DOGs Amarna-udgravninger.

Borchardt skrev i sin dagbog, da Lefèbvre ankommer d. 20. jan., "*at han allerede vidste besked med vore vidunderlige fund gennem Herr von Bissing, der havde skrevet til ham om dem*". Det undrede tilsyneladende ikke Borchardt, der havde ventet "svinerier" fra von Bissing. Disse to havde tidligere været venner, men var nu bitre fjender. Begge mænd er blevet beskrevet som stejle typer.

Ved fordelingen af fundene gik fotos af genstandene på omgang, og tilsyneladende har Borchardt ikke vist Lefèbvre de bedste billeder af Nefertiti, hvilket Borchardt vedgår år senere. Ifølge de officielle rapporter ser Lefèbvre også de aktuelle genstande, men da er de allerede pakket i kasser, så det var en temmelig overfladisk undersøgelse; havde Lefèbvre overhovedet set busten? I protokollen over fordelingen står busten beskrevet som "*Buste en plâtre peinte d'une princesse de la famille royale*." dvs en gipsbuste af en prinsesse fra den kongelige familie. Hvis Lefèbvre ikke så eller undersøgte busten, må det have været Borchardt, der fortalte ham, at det drejede sig om en malet gipsbuste af en prinsesse.

Det er klart at Borchardt snød Lefèbvre. Da Lefèbvre gik ind på at lade alle gipsmaskerne fra Thutmoses værksted gå til Berlin, grupperede Borchardt busten blandt gipserne, skønt den er af kalksten overtrukket med et tyndt lag gips.

Rolf Krauss, 'Why Nefertiti went to Berlin', *Kmt* 19/3, 2008, s.44-53.

Udgravningsområdet fotograferet november 2008. Foto LM.

Amenhotpe III's dødetempel

Her har Hourig Sourouzian og hendes hold tidligere fundet en enorm statue af dronning Teje. Den er 3,62 m høj og forbundet med benet af en fragmenteret, siddende statue af Amenhotpe III, der således i størrelse kan måle sig med de såkaldte Memnon-kolosser. Sourouzian har ligeledes fundet endnu en monumental statue af Amenhotpe III knust i mangfoldige stumper. Derudover har gruppen også fundet dele af to sfinxer, hvis hoveder er portrætter af Amenhotpe og Teje. Hertil kommer endnu flere statuer af Sakhmet.

'Nile Currents', *Kmt* 19/2, 2008, s.8.

Theben vs. Herakleopolis

I Ihnasya al-Medina har Carmen Perez Die og hendes hold fundet en række interessante skindøre. Mens tre af dørene er velbevarede, er adskillige – til lige med omgivelserne – stærkt brandskadede. Dette kunne meget vel hænge sammen med kampene mellem Theben og Herakleopolis ved slutningen af Første Mellemtid og overgangen til det 11. dynastis magtovertagelse i Ægypten. [Vi har bevaret tekster, der taler om brændte og skændede grave i Herakleopolis. *AL*]

'Nile Currents', *Kmt* 19/2, 2008, s.6.

Horemheb

Under videre udgravning af skakten i Horemhebs grav (KV 57) har G. T. Martin og J. van Dijk fundet adskillige skår fra vinkrukker, hvoraf flere havde "etiketter" dateret til regeringsårene 13 og 14. Dette har betydning for fastsættelsen af Horemhebs regeringstid. Der har været mindst 92 vinamphorae i graven. Fra bunden af skakten udgik to rum – hver på 3 meter i længden – det ene mod vest, det andet i hjørnet mod nordvest. Theodore Davis fandt i 1908 det allerede knuste sarkofaglåg. Han fik det restaureret, men anbragte det omvendt på sarkofagen. Låget er nu placeret korrekt, og dets aldrig tidligere registrerede indskrifter er kopieret i facsimile.

'Digging Diary 2007', *Egyptian Archaeology* 32, 2008, s.27.

Gå glad i bad

I udgravninger foran den første pylon i Amon-templet i Luxor (M. Boraik og to SCA-hold) har man fundet et romersk bad, komplet med mosaikgulve og en række bassiner dekoreret med udskårne delfiner. Hvorvidt dette var et offentligt bad efter romersk skik, eller om det var et helbredelses-badeanlæg i

En moske ligger i vejen for rydningen af sfinx-alléen. Foto LM.

forbindelse med Aeskulap-kulten, diskuteres.

'Nile Currents', *Kmt* 19/2, 2008, s.8.

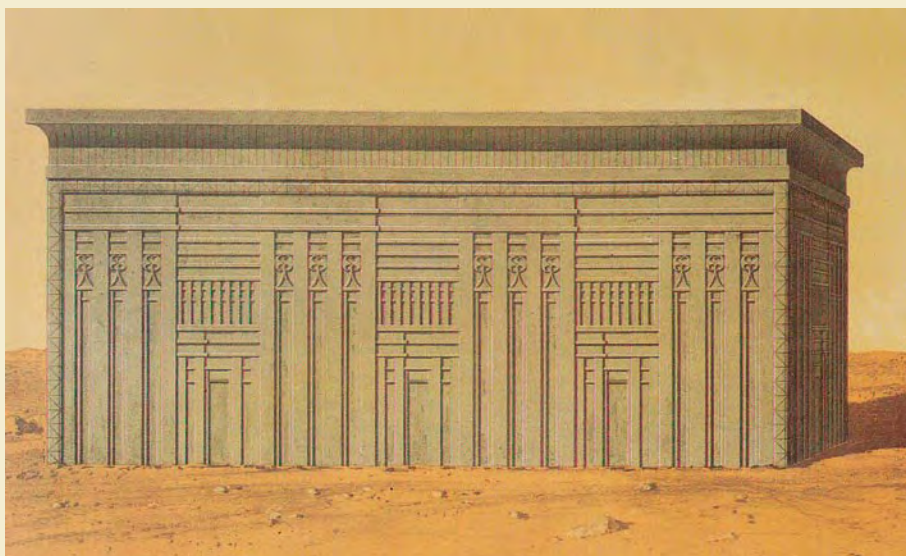
Mennesker eller oldsager

Der udgraves stadig i Sfinx-alléerne mellem Luxor og Karnak; og guvernøren i Luxor har i sinde at åbne hele strækningen mellem de to templer for turister. Uheldigvis indebærer dette nedrivning af adskillige bygninger heriblandt moskeer og kirker, der er mere end 150 år gamle – og således antikviteter i sig selv [og som man må anse at folk bruger! *AL*]

'Nile Currents', *Kmt* 19/2, 2008, s.8.

Howard Carter

Der er tilføjet nye "numre" på <http://griffith.ashmus.ox.ac.uk/gri/>, der indeholder optegnelser fra Tutankhamons grav. Det drejer sig om kort og tegninger, Carters diagrammer, der viser hvor genstandene på mumien var anbragt, samt Burtons fotografier, der dokumenterer arbejdet i graven. Dertil kommer en kuvert fra 1896 adresseret til "Howard Carter, Der el-Bahri, Near Luxor". Kuverten blev i 2007 fundet af italienerne i brokkerne uden for Harwas grav (TT37)

Mykerinos' basaltsarkofag tegnet af Prisse d'Avennes. Fra hans *Atlas of Egyptian Art*, opr. udgivet 1868-78, 2000, s.6.

'Notes and News, *Egyptian Archaeology* 32. 2008, s.14.

Hierakonpolis

I forbindelse med deres øvrige arbejde i det prædynastiske og tidligt dynastiske Hierakonpolis har Renée Friedman & co. fundet (endnu) en række dyrebegrevelser. Den første var en ung bavian på omkring tre år. Dernæst kom en grube med ni hunde. Heraf var de otte unge, og mindst to var hanner. De lå alle på venstre side og var kastet i sydfra. Ikke langt derfra lå seks katte i en cirkel på ca. 50 cm. i diameter. Fire af disse var killinger. En tredje grav indeholdt syv bavianer, en kat og en ung flodhest. I en fjerde grav lå en voksen hund og et får. 'Nile Currents', *Kmt* 19/3, 2008, s.11-12.

Omfattende tyverier

SCA fortsætter deres forfølgelser af tyverier af antikviteter i samarbejde med museer og auktionshuse; og det gælder ikke blot oldsager men også koptiske og islamiske genstande.

- Indlagte træpaneler fra minbar'en i Ganim al-Bahlawan moskeen
- Ditto fra Altinbuga al-Maridani moskeen

- Et marmorrelief fra Den Blå Moske
- Tyve blev taget på fersk gerning i færd med at stjæle et pragtfuldt jern-vinduesgitter fra Rukaya Dudus *sabil kuttab* (kombineret brønd og skole)

Minbar'en fra al-Maridani moskeen er blevet fjernet, stykke for stykke, over en periode på en ti dages tid. Det står klart, at de, der skal tage sig af moskeernes sikkerhed, ikke er deres stilling voksne. De fleste moskeer står under Awqaf Ministeriet (de religiøse stiftelser/fonde), mens Rukaya Dudus *sabil kuttab* står under SCA. Denne har en 24-timers vagt, der var i stand til at pågribe tyvene.

'Nile Currents', *Kmt* 19/3, 2008, s.12.

Kan Mykerinos' sarkofag bjærges?

D.17.06.08 skriver den engelske avis *The Inquirer*, at ægyptiske embedsmænd måske vil kontakte Robert Ballard, den mand der fandt *Titanic*, for at forsøge at lokalisere handelsskibet *Beatrice*, der sank et sted ud for den spanske kyst i 1838. Skibet medførte Mykerinos pragtfulde basaltsarkofag, der blev fundet af oberst Howard Vyse i 1837 i kongens pyramide i Giza; den blev herefter sendt af Vyse med *Beatrice* til England, hvorefter *Beatrice* forliste.

Hvis nogen kan finde *Beatrice*, så må det være Ballard.

'For the Record', *Kmt* 19/3, 2008, s.15.

Hellig vinfabrik fundet

"To vinpresser dateret tilbage til cirka år 364-378 er fundet i Egypten nær Mount Moses (Sinai Bjerg) og menes at være en del af områdets første produktion af hellig vin. Arkæologerne forventer at finde flere vinpresser i området og dermed yderligere bevis for, at der på dette sted var en større vinindustri i gang, der blandt andet eksporterede hellig vin til kristne i andre dele af verden."

Sakset fra *Kristeligt Dagblad* 24.06.08.

Verdens ældste Bibel på nettet

Det ældste eksisterende eksemplar af Bibelen er nu delvis tilgængeligt på nettet. Det drejer sig om Codex Sinaiticus (CS), det ældste Bibelfragment der kendes. CS stammer fra ca. 350 og blev fundet for 150 år siden i det store græsk-ortodokse kloster, St. Katharina, på Sinai – heraf navnet. CS er skrevet på græsk og indeholder dele af Gamle Testamente og hele Nye Testamente. Netudgaven skulle være oversat til både engelsk og tysk, og det er universitetet i Leipzig, der står for projektet. Teksten udgives i etaper og arbejdet forventes

færdigt i begyndelsen af juni 2009. CS-projektet kan findes på www.codex-sinaiticus.net

Nanna Schelde, *Kristeligt Dagblad*, 25.07.08.

Cleos parfume genopfundet

Post Standard 03.06.08 skriver følgende: En ny duft, kaldet "Nenufar", udtænkt af det britiske parfumefirma, Scents of Time, (www.scentsoftime.co.uk) er på markedet. Parfumen er sammensat af duftstoffer fra blå lotus, med toner af muskat, angelika, patchuli, heliotrop og mandel. Prisen er mildest talt ikke for den gennemsnitlige ægyptologistuderende. [Som i så mange andre tilfælde, hvor parfumer markedsføres pakket ind i romantiske historier fra oldtiden, er der ikke historisk belæg for denne duft, selv om nogle af ingredienserne var kendt i oldtiden. Men den dufter sikkert dejligt... Nenufar er afledt fra en tidlig arabisk betegnelse for vandplanter, hvoraf den ægyptiske lotus er en. LM] 'For the Record', *Kmt* 19/2, 2008, s.9.

Zahi Hawass

Zahi Hawass er blevet tildelt Æresordenen af Kommandørang af den italienske præsident, Giorgio Napolitano. Ordenen blev formelt overrakt Hawass af den italienske ambassadør, Claudio Pacifico, ved en ceremoni holdt på den italienske ambassade i Cairo. Hawass fik ordenen for sin støtte til det ægyptisk-italienske samarbejde – ikke bare ved udgravninger men også ved museumsarbejde. 'Nile Currents', *Kmt* 19/3, 2008, s.8.

Godt nyt!

Fra 1. december har det været muligt at rejse mellem større turiststeder i Ægypten (f.eks. Luxor og Esna, Edfu, Kom Ombo, Dendara og Abydos) mellem 06.00 og 18.00 uden konvoj. Dette burde også gælde for kørsel mellem Hurghada og Luxor. Dvs at man kan undgå "Hurghada-stimen", og man kan nu tilbringe det meste af en dag i Abydos. (LM fra EEF).

DET SÆRE HJØRNE

Den Skibbrudne Sømand – nu som ...

I Cairo åbnede en udstilling, oprindelig fra Milano, om Victor Lorets arbejder i Kongernes Dal og Saqqara med udgravningsnoter, fotos og journaler. I forbindelse med åbningen blev der, udover foredrag, opført en version af *Den Skibbrudne Sømand ...* som opera i Cairo Opera House komplet med kor og fuldt orkester [det gad jeg godt ha' set. AL]. 'Nile Currents', *Kmt* 19/3, 2008, s.8.

Big Brother, Zahi Hawass, is watching you

Nu skal der videoovervågning, infrarød stråling og høje hegn om pyramiderne og sfinxen. Turisterne, de små pus, skal ikke længere generes af gadesælgere og andre svindlere, når de besøger pyramiderne. "Stedet var som en zoologisk have førhen. For fremtiden beskytter vi både turisterne og de ældgamle monumenter," siger den ægyptiske chefarkæolog Zahi Hawass. Dette tiltag kan på den anden side komme pyramideklatrerne på tværs. Men det var måske slet ikke så galt. *Kristeligt Dagblad*, 13.08.08, ritzau/AP.

RETTELSER

I forrige nummer fortalte jeg, at Japan har ydet et lån på \$300 millioner til bygningen af det nye Grand Egyptian Museum. Jeg fik imidlertid ikke nævnt, at det drejede sig om et såkaldt *soft loan*. Det betyder, at långiverne populært sagt ikke regner med at få pengene tilbage. Pænt af japanerne.

annette@lerstrup.dk

BØGER KORT

Siden Judasevangeliet blev genopdaget og publiceret i 2006 (se Paul John Frandsen, *Papyrus* 26/1, 2006, s.34-43), er der udkommet en lille håndfuld bøger om emnet:

- *The Gospel of Judas: Critical Edition*, red. Rodolphe Kasser, Marvin Meyer og Gregor Wurst; Washington DC, 2007 (i en allerede 2. 'kritisk' udgave) med kommenteret oversættelse og artikler om fundet/opdagelsen af manuskriptet, fremstillingen af Judas og evangeliets kristne målgruppe.
- Bart Ehrman, *Lost Gospel of Judas Iscariot*, Oxford Univ. Press, 2006. Klar og med historisk autoritet.
- Elaine Pagels og Karen King, *Reading Judas: The Gospel of Judas and the Shaping of Christianity*, Penguin, 2007. Forfatterne mener bla., at tekstens formål var kritik af martyrkult.
- Marvin Meyer, *Judas: The Definitive Collection of Gospels and Legends about the Infamous Apostle of Jesus*, Harper 2007. Her ledsages oversættelsen af Judas af andre enestående tekster fra 2. og 3. årh., der nytænker Judas samt andre "forræder"-fortællinger fra oldtiden.
- April DeConick, *The Thirteenth Apostle: What the Gospel of Judas Really Says*, Continuum, 2007. Hun mener at Jesus afslører Judas som en dæmonisk tjener af den onde verdenshersker [i gnostisk forstand].
- Kongresbogen fra den første Internationale Kongres om emnet er allerede i trykken: *L'Évangile de Judas: le contexte historique et littéraire d'un nouvel apocryphe*, red. Madeline Scopello, Brill, Leiden.
- David Frankfurter, 'An Historians View of the 'Gospel of Judas'', *Near Eastern Archaeology*, 70/3, 2007, s.175.

Frøen

*men
i mit sted
en frø hvilende
på papyri sejlede
langs bredden af Nilen
mens mit navn skriver sig
over stenene i et hemmeligt
kammer, dronningens navn og
dronningens hånd har skrevet under
i hendes sted en skriver hvilende under ø*

WWW

Mindeskriftet for William Murnane, der døde i 2000, er tilgængeligt (i PDF) på <http://history.memphis.edu/murnane>. Murnane er vel nok mest alment kendt for sin formidable *Penguin Guide to Ancient Egypt*. [Mit eksemplar er i hvert fald godt brugt, svedpletet og fuldt af noter og kommentarer. AL]
'Notes and News', *Eg. Arch.* 32, 2008, s.14.
Ved at google på "William Murnane" kan man bla. læse en nekrolog af Nigel Strudwick.

Første fase af Oxford Expedition to Egypt (OEE)s database over div. scener fra Gamle Riges grave er nu tilgængelig online på www.oxfordexpeditiontoegypt.com. Det gælder også blokke i museer og private samlinger.

www.townswebarchiving.com har registreret mere end 14.000 negativer fra EES's udgravninger i Ægypten og Sudan mellem 1880'erne og 1940'erne.
'The Lucy Gura Project', *Eg. Arch.* 32, 2008, s.40.